

УДК 37.01.03

МИХАЙЛИЧЕНКО Олег Володимирович –
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії та методики навчання суспільних дисциплін
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
e-mail: olegis@meta.ua

ПОБУТОВЕ МУЗИКУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Традиційна народна інструментальна музика була невід'ємною частиною музичного побуту українського села. Від поколінь передавалось уміння виконувати на скрипках, цимбалах, сопілках та інших інструментах рідні і близькі серцю мелодії. За такої ситуації дослідження витоків кобзарського мистецтва та побутового музичування на українських землях другої половини ХІХ – початку ХХ століть є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема розвитку музичної освіти досліджувалася вітчизняними науковцями, з-поміж яких: Б. Кирдан, О. Олексюк, А. Омельченко, О. Ростовський, Т. Танько, В. Черкасов, К. Шамаєва. Тематика нашого наукового пошуку доповнює дослідження вищезазначених авторів і уможливує узагальнення процесу побутового музичування в зазначений історичний період.

Мета статті – дослідити еволюцію побутового музичування на українських землях другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своїм історичним корінням інструментальна музика сягає в давні часи Київської Русі, в добу професійних музикантів-сморохів, з мистецтвом яких простежується зв'язок. Важливим періодом у розвитку інструментарію та інструментальної музики були визвольні походи під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1654 рр.

Використання у полковій музиці козаків різних духових, ударних та струнних музичних інструментів позитивно вплинуло на формування народної інструментальної традиції.

Документи свідчать про музичні цехи, які існували у ХVІІ–ХVІІІ ст. в Бучачі, Чорткові, Підгайцях на Тернопільщині, інших регіонах України. Вони залишили по собі міцні осередки народного інструменталізму і зумовили значний подальший розвиток народного побутового музичування.

Сільські музиканти не займалися музичним виконавством постійно, а лише час від часу. Музикант не був сторонньою

людиною для сільської громади, а становив невід'ємну частину соціального організму села.

Музичні інструменти виготовлялися вручну в цій місцевості, музиканти були місцевими жителями і виконували музику майже виключно для місцевого населення, інструментальний склад музичного ансамблю суттєво не відрізнявся в межах одного регіону, більшість аспектів репертуару ансамблю були місцевого чи регіонального характеру, роль музиканта у виконанні певних обрядів могла виконуватися лише місцевими жителями, які добре знали всі нюанси і варіації місцевих селянських звичаїв та обрядів.

Сільський інструментальний виконавець не міг заробити на життя однією музикою. Адже в певні періоди року існувала сувора заборона на виконання інструментальної музики, особливо під час найбільших релігійних подій, таких, як Різдвяний Піст, а також пости перед різними релігійними святами (наприклад, 15 червня – 12 липня, 14 – 28 серпня).

Під час збирання врожаю також виключалася можливість значних перерв у роботі, яку необхідно було закінчити у визначені строки. Тому в ці пори року не було весіль, тобто головного виконавського контексту для сільських музик; упродовж усіх перелічених відрізків часу (це третина календарного року) вони не виступали і не отримували доходу як музиканти.

Як зазначають дослідники Б. П. Кирдан і А. Ф. Омельченко, весільна церемонія у ХІХ – на початку ХХ століть була одним з найскладніших і, можливо, одним з найважливіших обрядів. Виконання інструментальної музики в інших контекстах не було настільки важливим ні в обрядовому житті села, а ні в плані додаткових доходів для музикантів. Інші музичні контексти включали:

1) хрещення, досвітки, вечорниці та виконання музики в сільській корчмі, за які музиканти отримували товари як оплату за свої послуги, однак не завжди отримували гроші;

2) виконання, пов'язане з сільськогосподарською або домашньою працею (музичний супровід на зібраннях людей, зайнятих обскубуванням пир'я, вишиванням у зимові вечори, або вибиранням картоплі на полі) [1].

Ці події та зібрання завжди були за масштабом меншими, ніж весілля, та тривали щонайбільше кілька годин. Музична майстерність та віртуозність високо цінувалися сільським населенням, високо цінувалися ці ж самі якості й поміж музикантами. В одному й тому самому селі могли бути як дуже примітивні виконавці, так і музиканти надзвичайно високої майстерності. Майже всі музиканти в своїх бесідах говорили про те, що найкращих музикантів наймали найчастіше, а менш вправних – від випадку до випадку, коли вже неможливо було запросити кращих.

За дослідженнями Климента Квітки «Народні співці й музиканти на Україні» описується побутове життя народних виконавців та музикантів початку ХХ століття за такими видами народного виконавства як кобзарі; лірники; старці-співці; торбанисти; скрипники; бубністи; басисти; цимбалісти; троїста музика; дударі; трембітники; музиканти пізніших типів та чужоземні музиканти [2, с. 114].

У цьому посібнику даються детальні рекомендації музикантам щодо їхньої поведінки під час виконання, зовнішнього вигляду, одягу тощо. Індивідуальна майстерність музикантів була добре відома: у кого найбагатший репертуар, найновіші і наймодніші танцювальні мелодії, у кого найвіртуозніше виконання і хто може зіграти ту чи іншу мелодію з відповідним аранжуванням.

У традиційних інструментальних ансамблях типу «троїсті музики» основними інструментами в різних регіонах України впродовж понад двох століть були скрипка і цимбали. Приєднання до них в певних комбінаціях таких інструментів, як бубен, бас (басоля), контрабас, великий барабан з тарілкою утворювало тип ансамблю, який в кінці ХІХ ст. досяг свого найвищого ступеня розвитку. Введення до складу традиційних інструментів духової групи – кларнета, флейти, труби дещо розширили засоби музичного виразу, збагатили темброву палітру ансамблів.

Склад інструментального ансамблю одного регіону відрізнявся від іншого, а також змінювався у певні періоди часу. Створюючи узагальнюючий, однак не всеохоплюючий опис ансамблів, ми користуємося етнографічною літературою того часу та власними польовими записами, зробленими з розмов із старшими музикантами, які грали в ансамблях 1920-х та 1930-х років [4, с. 29].

Такі ансамблі були найпоширеніші на багатьох землях Східної Європи приблизно у 1890–1930-ті роки і мали такий склад (у сучасних кордонах). У західній Польщі (Ziemia

Lubuska, Wielkopolska): дуда та скрипка (чи мазанкі), іноді кларнет; в центральній та східній Польщі (Mazowsze, Kieleckie, Radomskie, інші регіони): або скрипка та бас (розмір і форма приблизно як віолончель), або скрипка (чи дві) і бубон (маленький рамковий ударний інструмент з одною стороною) чи барабан (більший ударний інструмент з двома сторонами); в горах південної Польщі (Podhale): або скрипка і дуда, або одна чи дві скрипки (пізніше три) і бас; в низинних місцевостях південно-східної Польщі (Rzeszowskie, Przemyskie/Перемисьльщина, Jasielskie): скрипка чи дві та бас з цимбалами або без цимбал, іноді кларнет; в горах південно-східної Польщі та північній Словаччині (лемківщина): одна чи дві скрипки та бас; в низинних місцевостях західної України (Галичина): одна чи дві скрипки та бас, або одна чи дві скрипки та бубон чи барабан, можна також з цимбалами; в південно-західній Україні (західне Полісся та частина Волині): одна чи дві скрипки та бубон; в горах західної України (Бойківщина та Гуцульщина): або дуда та скрипка, або скрипка чи дві та бас, або скрипка та цимбали з басом чи без басу, або дві скрипки та цимбали, або навіть тільки дві чи три скрипки; в центральній та східній Україні (східне Поділля, Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Харківщина): скрипка та бас з цимбалами або без них, або одна чи дві скрипки та бубон або барабан.

Були десятки варіантів таких регіональних ансамблів, включно з духовими інструментами, які поволі ставали більш значимими вже після Першої світової війни. Найпоширенішими духовими інструментами тоді були: кларнет, труби, корнет, саксофон, рідше флейта. Гармонія приєдналася до селянської музичної практики в Східній Європі наприкінці ХІХ століття і стала більш популярною впродовж наступних чотирьох десятиліть. Уже в середині ХІХ століття вона була відома в кількох різних варіантах майже скрізь на Європейському континенті, а також на інших. Так само акордеон. Ці інструменти в ансамблях в Україні, Беларусі та частині Польщі спочатку використовувались у групах із скрипкою та бубном або барабаном, а також духовими інструментами. Перед Другою світовою війною скрипка почала зникати в багатьох регіонах, а цимбали навіть більше, тоді як гармонія набирала популярності. Духові інструменти так само продовжували існувати в селі без особливих змін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, кобзарське мистецтво та побутове музикування на українських землях другої половини ХІХ – початку ХХ століть стало одним із напрямків,

складовою частиною системи музично-естетичного виховання дітей та молоді, невід'ємною складовою національної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кирдан Б. П., Омельченко А. Ф. Народні співці-музиканти на Україні / Б. П. Кирдан, А. Ф. Омельченко. – К.: Муз. Україна, 1980. – 87 с.
2. Климент Квітка. Народні співці й музиканти на Україні: Програма для дослідів їх діяльності й побуту / Збірник Історично-філологічного Відділу. №13 (Праці етнографічної комісії). Вип.2. – К.: Друкарня УАН, 1921. – 114 с.
3. Михайличенко О. В. Нариси з історії музично-естетичного виховання молоді в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. В. Михайличенко. – К.: Видавн. центр КНЛУ, 1999. – 238 с.
4. Нолл В. Інструментальні музичні спеціалісти Східної Європи до колективізації: економічні норми в контексті селянського суспільства // Родовід. – 1995. – № 11. – С. 29–38.

REFERENCES

1. Kyrdan, B. P., Omelchenko, A. F. (1980). *Narodni spivtsi-muzykanty na Ukraini* [Folk singers-musicians in Ukraine]. Kyiv: Muz. Ukraina.
2. Klyment Kvitka. *Narodni spivtsi y muzykanty na Ukraini: Prohrama dlia doslidu yikh diialnosti y pobutu* [Folk singers and musicians in Ukraine: Programme for the research of their activity and house-holding]. Kyiv: Drukarnia UAN.

3. Mykhailychenko, O. V. (1999). *Narysy z istorii muzychno-estetychnoho vykhovannia molodi v Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Sketches in history of musical and aesthetical upbringing of youth in Ukraine (the second half of XIX – the beginning of XX c.)]. Kyiv: Vydavn. tsentr KNLU.

4. Noll, V. (1995). *Instrumentalni muzychni spetsialisty Shkhidnoi Yevropy do kolektyvizatsii: ekonomichni normy v konteksti selianskoho suspilstva* [Instrumental music specialists of Eastern Europe before the collectivization: economical norms in the context of the peasant society]. Rodovid.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИХАЙЛИЧЕНКО Олег Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методики навчання суспільних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Наукові інтереси: становлення і розвиток вітчизняної музичної освіти в різні історичні періоди

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYKHAYLYCHENKO Oleg Vladimirovich –

doctor of pedagogical Sciences, Professor, head of chair of world history and methods of teaching social Sciences at Sumy state pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Circle of scientific interests: formation and development of national music education in different historical periods.

УДК 373.2.015.31:392

МОЗГАЛЬОВА Наталія Георгіївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail : mozgalov98@mail.ru

БАРАНОВСЬКА Ірина Георгіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail: iriska1468@yandex.ua

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні умови освітньої модернізації потребують нових підходів до освіти і виховання підростаючого покоління. У Законі «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства»

зазначено, що освіта повинна здійснюватися з урахуванням національних традицій та звичаїв, історичних, культурних цінностей України, що дасть змогу звертатися до історії українських традицій та сприяти спадкоємності поколінь. Відповідно пріоритетними засобами впливу на